

# NOS

*Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden. Utkommer med 4 nummer per år. Nr 3 september 1991.*



Föreningens adress:  
Box 49015, 100 28 STOCKHOLM

Lokal i Stockholm:  
Upplandsgatan 80, t.v. om porten  
Tel: 08/33 49 59

Postgiro:  
50 31 97-6 Huvudkonto  
67 01 50-2 Medlemsavgifter  
60 80 83-2 Beställning av skrifter

#### FUNKTIONÄRER 1991

#### Kontaktpersoner:

FNSiN / Höga Kusten:  
Lena Hermansson  
Svanö 35  
870 40 LUNDE  
0612-303 50 (B)

FNSiN / Skåne:  
Eva Marie Widmark  
Bärsärkagången 10  
223 75 LUND  
046-14 73 11 (B)

FNSiN / Uppland:  
Sven A Nyberg  
Valthornsvägen 31  
752 50 UPPSALA  
018-40 47 70 (B)

FNSiN / Östergötland:  
Håkan Bley  
Vattengatan 13  
602 20 NORRKÖPING  
011-12 46 42 (B)

FNSiN / Värmland:  
Lena Sewall  
Älvrosgratan 4  
654 61 KARLSTAD  
054-18 68 75(B)

Ansvarig utgivare:  
Anders Scharström  
Kometvägen 49  
183 33 TÄBY  
08-665 29 00 (A), 08-758 30 03 (B)

Redaktion:  
Ola Eriksson, Pia Eriksson m.fl

Nästa NOS:  
Utkommer september/oktober

Material till NOS skickas till:  
PeO Sundqvist, Grubbens gata 9,  
112 32 STOCKHOLM, 08/650 73 19

Medlemsavgiften 1991:  
Fullbetalande medlem 110 kronor  
Ny d:o efter 30/6 55 kronor  
Familjemedlem 25 kronor

Betala till postgiro 67 01 50 - 2 !!

## Programförklaring

Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN) är en partipolitiskt obunden, ideell förening. Föreningen vill samla intresserade av miljöfrågor och levnadsvillkor till ett allsidigt studium av natur och samhälle. Att upptäcka TILLSAMMANS är vår grundidé. I FNSiN möts människor med allehanda intressen.

Vi arrangerar EXKURSIONER till intressanta områden. Vi har gjort resor till Gotska Sandön, Bornholm, svenska fjällen, och flera svenska landskap. Vi har paddlat kanot i Bergslagen, Sörmland och Uppsala, där vi allt efter intresse kunnat studera fauna, flora, arkeologi och kulturhistoria. Vi har firat middagar i Halland och i Skåne. Vi har plockat svamp i skogarna kring Stockholm och tran-

bär på hälsingemyrar.

Vi arrangerar årligen EXPEDITIONER till områden nära och fjärran. Lofoten, Färöarna, Island, Spetsbergen, Grönland, Alaska, Hebriderna, New Foundland och Labrador är några av de områden som vi har besökt. Varje resa förbereds genom studiecirkel och redovisas i artikel- eller bokform.

Vi arrangerar STUDIECIRKLAR. Några ämnen har varit skärgården, energi, fjällkunskap, ortnamn, foto, modern isländska, geologi och meteorologi.

Vi arrangerar FÖREDRAG i en mängd aktuella ämnen såsom lågenergisamhället och bostadsmiljöer. Ofta berättar långväga rese-

närer till egna bilder om sina upplevelser runtom i världen.

Vi agerar MILJÖPOLITISKT: Nedre Dalälven, Tyresta-Åva, Järvafältet och Norra Djurgården är några av de områden som vi har engagerat oss för.

Som du ser har FNSiN en mångsidig karaktär där ditt speciella intresse blir tillgodosett och där du genom din medverkan kan berika föreningen. Dessutom glömmet vi inte bort att ha trevligt. Som medlem är du välkommen att delta i dessa arrangemang. Resor och utflykter genomförs till låga självkostnadspriser.

Som medlem får du dessutom medlems-tidskriften NOS, fylld av intressanta artiklar.

## FNSiN Skrifter & Böcker

Föreningens skrifter kan beställas genom inbetalning till postgiro 60 80 83-2. Ange avsändare och vad beställningen avser.

Priserna inkluderar moms. Vid postbefordran tillkommer dock portokostnad på 10 kronor per ex.

Upplysningar om skrifterna lämnas av Conny Karlsson, Sköttmors väg 7 B, 781 64 BORLÄNGE, telefon 0243/140 74.

#### Tyresta

En tvärfacklig beskrivning av ett av mellansveriges finaste vildmarksområden. Rikt illustrerad med kartor och teckningar. 32 sidor. Pris 40:-, medlemmar 30:-.

#### En färd till Island 1977

En reseberättelse om vad man kan råka ut för längs Islands vägar samt med avsnitt om geologi, flora, fågelliv och andra intressanta ämnen. Rikligt illustrerad. 52 sidor. Pris 50:-, medlemmar 40:-.

#### Sydvästgrönland

Expeditionsrapport från 1974. Rikt illustrerad med foton, teckningar och kartor. 150 sidor. Pris 70:-, medlemmar 60:-.

#### Spetsbergen - land i norr

Förord från arktispionjären Helge Ingstad. En allsidig bild av Spetsbergen ges genom de 25 artiklarna som bl a behandlar historia, valfångst, kolbrytning, oljeletning, geologi, växt- och djurliv. 167 sidor. Pris 70:-, medlemmar 60:-.

#### Gotska Sandön

En tvärfacklig beskrivning. Innehåller artiklar om geologi, dyner, flora, fauna, historia och livet på ön. Den första boken som behandlar ön ur alla synvinklar. Rikligt illustrerad med teckningar, kartor och foton. 112 sidor. Pris 65:-, medlemmar 55:-.

#### Island i NOS

Ett särtryck av artiklar om Island som varit publicerade i NOS - plus ett par nya tillägg - historia, språk, geologi, nationalparker mm. 61 sidor. Illustrerad m teckningar och foton. Pris 40:-, medlemmar 30:-.

#### Natur och Samhälle i Estland

En helt nyutgiven bok som behandlar ett flertal aspekter på Estland: arkeologi, geologi, historia, politik, ekonomi, naturvård och miljöproblem, byggnadsminnen och kyrkliga förhållanden. Boken innehåller även en miniparlör. 117 sidor. Illustrerad. Pris 90:-, medlemmar 60:-.



# NORDENS INSTITUT I GRÖNLAND

Olov Isaksson, vice ordf i Nordens Institut i Grönland och föreningen Sverige - Grönland

Då Nordiska Rådet i slutet av februari detta år sammanträdde i Köpenhamn fattades ett för Grönland och det nordiska kultursamarbetet viktigt beslut. 20 miljoner kronor beviljades då till uppförande av ett kulturhus i Nuuk (Godthåb), Grönlands huvudstad. De resterande 40 miljoner som bygget beräknas kosta skall tillskjutas av Grönlands Hjemmestyre (det självstyrande Grönlands regering) och av Nuuk kommun.

Redan 1986 kunde dock ett nordiskt kulturorgan, Nordens Institut i Grönland, påbörja sin verksamhet. Det finansieras av de nordiska länderna och Grönlands Hjemmestyre. Budgeten är på ca 3 miljoner danska kronor. Institutets långa grönländska namn förkortas N.A.P.A. Tanken är att Institutet skall få lokal i Kulturhuset när det står färdigt om några år.

Nordens Institut är en liten organisation. Det leds för närvarande av en danskfödd institutionschef (Ole Oxholm) som tillsammans med en sekreterare utgör hela personalen. Sedan flera år tillbaka arbetar dock dess styrelse, där jag ingår, på att övertyga Nordisk Ministerråd om att Institutet också måste få en grönländskspråkig tjänsteman. Många kommunal-

politiker, konstnärer och andra grönländare har svårt att förstå danska, som tillsammans med grönländska är landets officiella språk. Ännu svårare är det givetvis för dem att förstå svenska och norska.

Institutet fungerar på många sätt som en nordisk ambassad. Dit vänder man sig från hela Grönland i frågor som har med nordiskt samarbete att göra och för att få uppgifter om förhållanden i övriga nordiska länder.



Ansiqtmask, Östgrönland.

Institutets viktigaste uppgift är att stärka grönländskt kulturliv. Det befinner sig nu i dynamisk utveckling tack vare stöd från Hjemmestyret och de flesta kommuner. Bland dagens grönländska ungdom möter man många som medvetet slår vakt om den grönländska kulturen och utvecklar den vidare. Särskilt intressant är den grönländska rockmusiken med texter av ofta betydande litterärt värde, präglade av stark känsla för den egna nationella identiteten. I sitt stöd till grönländsk kultur prioriterar Institutet ungdoms- och barnkultur.

Större delen av Institutets medel används som stöd till kulturaktiviteter som anordnas i Grönland. De kan bestå av utställningar, konserter, arkeologiska undersökningar, publikationer, filmprojekt osv, som initierats av grönländska kommuner eller enskilda kulturarbetare, men också av personer och organisationer bosatta i övriga Norden.

En viktig del av anslagen utgår i form av resestipendier. Detta har gjort det möjligt för många grönländska konstnärer, studerande och skolbarn att få erfarenheter och skaffa sig kontakter i andra nordiska länder. Målare, musiker, fotografer och andra konstnärer samt forskare från Sverige och övriga Norden har också genom Institutet kunnat besöka Grönland och befrukta dess kulturliv samtidigt som de själva fått viktig inspiration för sitt arbete.

De andra huvuduppgifterna som Nordens Institut har är att informera om Grönland i övriga Norden och att bygga ut kulturkontakterna mellan Grönland och övriga nordiska länder och självstyrande områden.

En del av pengarna används till av Institutet initierade kulturprojekt. Det största och bästa exemplet på detta är den grönländsmanifestation, Grönland i fokus, som anordnades på Historiska museet och vid flera andra kulturinstitutioner i Stockholm våren 1989. Då visades bl a den kanske rikaste utställning av grönländsk konst som någonsin sammanställts med föremål från äldsta tid, flera tusen år före år 0, och fram till dagens måleri och skulptur. Då utgavs också ett nu tyvärr utsålt grönländsnummer av museets tidning Historiska Nyheter.

Hösten 1991 skall en större grönländssatsning göras i Island. Trots närheten till Grönland är kunskapen om grönländska förhållanden ringa också i detta land, liksom i övriga Norden.

Institutet har gett ut några tidskriftshäften med artiklar som belyser olika sidor av grönländskt liv. I det senast utkomna numret tas den grönländska fångsten upp, med utgångspunkt från den inställning som finns i de olika nordiska länderna till val- och säl fångst. Det är en viktig uppgift för Institutet att skapa en mer nyanserad opinion i Norden till

dessa frågor och få oss att inse den avgörande betydelse som fångsten fortfarande har för grönländsk ekonomi och grönländsk kultur.

Greenpeace har otvivelaktigt gjort en hel del nytta genom sina kampanjer och bidragit till att öka miljömedvetandet runt om i världen. Men Greenpeace har också gjort stor skada mot det land, Grönland, där människan alltid vetat att hon måste leva i balans med naturen för att säkra sin egen och sina efterkommandes existens.

Den grönländska fångstmannens jakt på val och säl har aldrig utarmat bestånden och gjort världshaven fattigare. Det är vi, industriländernas människor, stadsborna, som bär ansvaret för den utplundring av naturens resurser, som grönländare och andra folk som lever nära naturen nu dyrt tvingas betala. Under de 12 år som Grönland fått fungera som en självstyrande del inom det danska riket har landet oupphörligen drabbats av Greenpeaces på en gång militanta och sentimentala kampanjer mot framför allt säljakt.

Det har medfört att priserna på sälskinn drastiskt gått ned på världsmarknaden. Detta har allvarligt skadat den grönländska exporten och den nya nationens känsliga ekonomi.

Av landets ca 40 000 inuiter (eskimåer) är 10 000 helt beroende av säl fångst. Utan sälkött skulle de inte kunna överleva.

Skin och ben har alltid varit outhärliga för tillverkning av kläder, skor och redskap. Från försäljning av sälhudar fick de dessutom sina enda kontanta inkomster - innan Greenpeaces kampanjer förvägrade dem rätten att leva som fångstmän. En fjärdedel av landets egen befolkning (det finns dessutom drygt 10 000 danskar i Grönland) förlorade därigenom större delen av sina arbetsinkomster med svåra ekonomiska och sociala problem som följd.

För det självstyrande Grönland är det särskilt viktigt att den nationella kulturen stärks. Men hindren är många och behoven större än de flesta kan föreställa sig. Grönlands väldiga landyta, med plats innanför dess 39 000 kilometer långa kustlinjegränser för 6 länder av Sveriges storlek eller 52 av Danmarks, försvårar och fördyrar kontakterna. I den process som pågår för att stärka grönländsk identitet och kultur och för att öppna landet mot övriga Norden har Nordens Institut och det kommande Kulturhuset i Nuuk en viktig uppgift att fylla.

Den som är intresserad av att själv arbeta för dessa mål, kan söka stöd från Institutet för sitt konstnärliga, allmänskulturella eller vetenskapliga arbete. Rekvirera i så fall ansökningsblankett från N.A.P.A., Box 770, 3900 Nuuk, Grönland (telefon 009-299-24733, fax 25733). Du kan också kontakta mig, Kungsholmstorg 8, 112 21 Sthlm, tel 08/654 61 25, fax

653 43 93, för ytterligare information.

För att öka kunskapen om Grönland och intresset för detta land bildades nyligen Föreningen Sverige - Grönland. Föreningen anordnar varje år flera programpunkter med grönländska teman. Dess ordförande är kommunalrådet för kultur

i Göteborg Maria Hinnerson, Föreningsgatan 3A, 411 27 Göteborg. Årsavgiften, 100 kronor, kan sättas in på föreningens postgiro 59 56 66 - 1. Vi behöver många nya medlemmar i föreningen.

Välkomna.



*Sälpälisar i modern design.  
Foto: Ivar Silis*



# OM FÄRÖISK DANS

Birgitta Hylin

Första gången jag träffade en färing var i Sverige i början på 50-talet, helt oplanerat. Vi deltog båda i ett internordiskt gymnastikläger med flera hundra deltagare. Från Färöarna kom endast denne ende. Vi kom i samtal, och det dröjde inte länge innan min medfödda nyfikenhet bröt ut i en skur av frågor kring Färöarna och det det färöiska på alla områden. Naturligtvis var jag snart inne på folkdans, folkvisor och annat "folkligt". Själv bjöd jag på svenskt - för att uppmuntra, färingen var rätt blyg.

- Men NÅGON folkvisa kan du väl sjunga för mig, sångröst har du ju, det hörs på ditt tal...

- Njae ... dom är så långa...

- Men sjung bara ett par verser då, jag ville så gärna höra en färöisk folkmelodi, jag håller jämt på med folkvisor och sånt.

- Njae, dom låter inte så mycket, och så dansar vi till. Min nyfikenhet blev bara större.

- Dansar till ... men visa mig då, några steg eller fattningar...

- Njae ... vi bara går liksom, det är inget att visa...

- Men om det var en färöisk flicka med här också, då hade ni kunnat visa mig?

- Njae ... vi bara håller i hand och går, det är inget att visa.

- Men musiken då, vad har ni för instrument, fiol eller...?

- Njae ... vi har inga instru-

ment. Vi bara sjunger.

Så var det med det. Och så är det. Långa visor. Man håller varann i hand och bara går. Och så sjunger man de långa visorna tillsammans medan man går. Det är färingars folkmusik och folkdans. Inget att visa! Tro det?

Färöarna, denna miniarkipelag av 18 klippöar (med sammanlagd yta ungefär som Öland) i total isolering i norra Atlanten, befolkades från Norge under vikingatiden. Deras språk, färöiskan, rotat i det fornordiska, företer än idag stora likheter med västnorska dialekter. Efter en kort tid av självständighet kom landet först under Norge, senare norsk-dansk union och slutligen, 1380, under Danmark. Färöarnas politiska status sedan 1948 är emellertid "en självstyrande del av Danmark". Landet har sålunda egen regering och riksdag, egna lagar, egen flagga, eget språk.

\* \* \*

Vad är en ballad? Vad är ett kvad, som färingarna säger?

Citat ur inledningen till boken Svenska Medeltidsballader:

"Balladen är en medeltida berättande dansvisa, som varit utbredd över hela Norden och som har motsvarigheter i andra europeiska länder. Balladgenrens äldsta historia och dess spridningsvägar är genom bris-

ten på källor till stor del okända. Enligt den nu gängse uppfattningen återgår den nordiska balladen främst på franska förebilder, och de första balladerna på nordiskt språk anses ha ljudit på 1200-talet. (...) I Danmark kom intresset för balladerna mycket tidigt till synes i tryck. (...) Visboksmodet tycks ha nått Sverige något senare än Danmark. Vår äldsta visbok, med Harald Oluffssons namn, är från 1570-talet."

De "långa visorna", som färingar sjunger i färodans är alltså ballader, ursprungligen införda av de många danskar, som på kungens uppdrag bosatte sig på Färöarna från 1300-talet och framåt för att styra landet efter danska lagar, då också gällande på de färöiska öarna. Färingarna tog upp många av herrefolkets seder och bruk, däribland balladdansen, som var det stora dansmodet i hela Europa under senmedeltiden. Småningom började färingar dikta egna kvad och göra melodier till dem, och desto bättre gick dansen!

Den förste färing, som beskrivit denna Färöarnas annorlunda "folkdans", är författaren Jörgen-Frantz Jacobsen i boken "Färöerne, natur og folk" (1936). Han skriver: "Kvadet är det egentliga, dansen är lyssnarnas mäktiga rytmiska ackompanje-

mang. Man frestas rentav att beteckna den färöiska dansen som ett sätt att föredraga ett kvad på. I varje fall är det odiskutabelt, att dansen i sin helhet är mer en *litterär* än en *koreografisk* företeelse. Överallt i Norden har den varit nära knuten till en folkviselitteratur, som man numera räknar till respektive lands största nationella skatter. Den kan varken kallas lek eller underhållning. När den når sin högsta fullkomning, är den andakt."

\*\*\*

Till sin förvåning har färingar under de sista 20-30 åren fått ändra på sin uppfattning att färödans inte skulle vara något att visa för främlingar. Utlänningar är av en helt annan mening. Om danslag från Färöarna skulle uppfylla alla önskemål utifrån att göra uppvisningar, skulle säkert flera bygder kunna sluta med fisket och livnära sig som professionella dansare, ständigt på resa!

Denna medeltida kedjedans är svår att beskriva men lätt att instruera. Förutsättningen är förstås en god försångare, en sådan som har kraften att föra balladen genom 30-80-120 strofer eller mer, som har själ och utstrålning i textinnehållet och sätter steget i golvet med en auktoritet som inte slappas. Nå. Säg att här finns försångaren, här finns ett fritt golv, här finns färingar i feststämning som längtar "upp á gólv". Här finns kanske också utlänningar i spänd förväntan på detta "exotiska" de hört eller läst om.

Utan vidare åthävor, presentation eller annat, tar nu försångaren upp tonen på det kvad han avser dansa. Med kraftig

stämma sjunger han omkvädet och tar samtidigt de första stegen i dansen. Strax har han en sladd av medsjungande färingar, som alla kan händelseförloppet, vers för vers, i den långa berättelsen, de faller in i steget och innan många verser är sjungna är kanske tjugo-trettio människor uppe på golvet. Män, kvinnor, barn, ungdomar, gäster - alla som har lust träder in i dansen utan att den avbryts: man släpper grannens hand och öppnar kretsen för den eller dem som med en gest låter förstå att han vill delta. Alla kan omkvädet och faller in i det, många kan även de berättande texterna och sjunger var efter sin förmåga. Efter de tio första stroferna kanske till och med utlänningen har uppsnappat omkvädet och kan falla in, stödja, och bli delaktig. Försångarna dansar ofta med slutna ögon och djupt koncentrerade på berättelsen. De kan vila rösten, memorera nästa strof och dra djupt efter andan medan meddansarna övertar sången i omkvädet. Det kan vara tjugo, tvåhundra eller fler som går i dans, men inlevelsen, suggestionen kan kännas lika intensiv, alltuppslukande, oavsett antalet. Man sjunger/berättar för varandra, med varandra och är hela tiden också nära varandra i absolut bemärkelse: den färöiska kedjedansens täta slingor ger känslan av att man ingår i en självklar enhet.

Och - yr och omtumlad upptäcker man plötsligt att rösterna tystnat. Balladen är slut. Men stegen fortsätter, rytmen sitter kvar i både fötter och golvtiljor, ingen lämnar kretsen - och strax höjs en röst i nästa kvad

och allt upprepar sig. Denna gång är det kanske en skämtsamt midvisa som en försångare tar upp, melodin är mindre dramatisk, texten inbjuder till skratt och leenden, steget blir kanske luftigare...

\*\*\*

I 600 år har färingar gått i dans. Tusentals strofer har muntligt gått i arv genom många generationer långt innan det färöiska skriftspråket var skapat. Cirka 70.000 strofer finns nu upptecknade. Många kvad har fallit ur bruk. Några används oftare än andra, urvalet är olika från bygd till bygd. Förr var det vanligt med "dansfärder": man bjöd in sina grannbygder till danskvällar, då var det festlig förtäring och dans "hela natten" och man skildes inte åt förrän långt fram på nästa dag. Alltjämt dansas gärna vid bröllop och andra familjefester. Under sommartid, som nu för tiden är detsamma som turisttid, är det vanligt med uppvisningar av färödans på motsvarande sätt som de flesta nationer vill visa det mest nationella för intresserade utlänningar.

Och turisten, som inte förstår språket, som kanske är för blyg att träda in i dansen utan blir stående utanför, i publiken, vad kan han uppleva? Detta är ju inte en uppvisningsdans med vackra gester, djärva hopp eller lustiga omdansningar. Dansen är inte skapad för publik utan för inlevelse, musiken är vanliga mans- och kvinnoröster i unison sång.

Och ändå står främlingen/lyssnaren fascinerad, förtrollad!



# OM ISLÄNDSK KONSTMUSIK

© Göran Bergendal, Rikskonserter, 1990

Islänningarna har Europas yngsta urbana musikkultur - näst Albanien. Den är så ung att man kan hävda att all isländsk konstmusik är ny, från vår egen tid. Först under det senaste halvseket har Island fått nödiga redskap för en urban konstmusikkultur, om än det föregående halvseket bjuder på åtskilliga och intressanta förebud.

Milstolpar i denna snabba process är bl.a följande: i början av 1930-talet grundades den musikförening i Reykjavik som tog initiativ till en musikskola och en något så när regelbunden konsertverksamhet. Vid den tiden startade också den isländska radion sina sändningar. Under 1940- och 1950-talen byggdes det upp en symfoniorkester (1950) och en nationalteater för talad teater och musikdramatik. 1960 startades en periodvis mycket viktig förening för samtidens musik, Musica Nova. Ett rikt körliv har blomstrat landet runt sedan sekelskiftet.

Island har aldrig hyst något kungahov eller någon adel. In till slutet av 1700-talet saknades tätorter och borgerskap. Därmed har viktiga förutsättningar för en urban musikkultur saknats. Genom århundraden av fattigdom och extremt låg levnadsstandard, naturkata-

strofer, epidemier, förtryck och isolering har islänningarna sedan medeltiden odlat dikt och sång i en symbios vars mest kända - och i skyddade sammanhang fortfarande livaktiga - form är rímurkvädandet; man brukar också hävda att den egenartade folkliga tvåstämmiga tvísöngur, med parallella kvinter och drastiska stämkorningar har medeltida ursprung. Den andliga odlingen var i äldre tider eljest knuten till kyrkan. En berömd medeltida exponent för detta är Thorlaks-officiet från 1200-talets slut.

Med få undantag var musik på Island i gångna tider i allt väsentligt en vehikel för litterära budskap. Särskilt intressant blev musikens textbärande funktion under frihetssträvandenas decennier kring senaste sekelskifte. De stora, nationella diktarnas fosterländska lyrik - i synnerhet Jónas Hallgrímssons - spreds då via otaliga tonsättningar av isländska amatörtonsättare landet runt. Deras modeller hämtades inte från den gamla isländska musiken utan från det mendelssohnska idiom som var förhärskande i det land man ville frigöra sig från - Danmark - och, naturligtvis, Tyskland.

Leipzig kom att spela en viktig roll för den isländska musi-

ken. Islands förste professionelle komponist, Sveinbjörn Sveinbjörnsson (1847-1927), studerade där liksom de två portalfigurerna till den nya isländska musiken, Páll Ísolfsson (1893-1974) och Jón Leifs (1899-1968). Páll Ísolfsson var i första hand organist och det isländska musiklivets arkitekt. Han var på sin tid en internationellt känd Bach-tolkare och komponerade orgelverk, kanta-ter, sånger och annat som islänningarna kunde behöva i en konservativ Brahms-Reger-stil utan nämnvärd originalitet. Hans förtjänst som tonsättare låg främst i att han i sitt hemland komponerade musik på hög professionell nivå och att han även odlade rent instrumentala former. Som musiklivsarkitekt var han en utpräglad internationalist: det gällde att till Island importera och omsätta så mycken utländsk kunskap som möjligt.

Jon Leifs var hans motsats: en glödande nationalist som levde i Tyskland halva sitt liv, besatt av tanken att återupprätta en svunnen "norrön" kultur. Han var en mycket originell, ställvis avantgardistisk tonsättare som fiskade djupt i isländsk folkmusik, Eddan och sagorna. I verk som Saga-symfonin och Edda-oratorierna excellerar han



i "fornnordisk" instrumentation med bronslurar, sköldar, städ och stora stenar. Den stridbare och kontroversielle Jón Leifs nationalistiska konst slog få rötter i Island, men upplever idag en ny aktualitet.

Det blev istället andra kontakter med internationell modernism som öppnade vägen för ett samtidspräglad isländskt musikskapande. En nyckelperson var den österrikiske musikern Victor Urbancic, som 1938-53 var lärare i Reykjavík; han förmedlade djup och bred kunskap om europeisk mellankrigsmodernism. En annan nyckelperson var Jón Thórarinsson (f. 1917), som 1947 återvände från USA efter några års studier för Paul Hindemith. Han har spelat en stor roll som pedagog. En lång rad isländska kompositörer har studerat för honom, bl.a Jón Nordal (f. 1926), som till den berömde filologen Sigurdur Nordal och i kraft av sin djupt borrande musik, som förenar internationell modernism med isländsk kultur, en centralgestalt i dagens isländska musik. Mot slutet av 1950-talet förmedlade Magnús Blöndal Jóhannsson (f. 1925) impulser från europeiskt och amerikanskt avantgarde - bl.a elektroakustisk musik. Leifur Thórarinsson (f. 1934) bröt sig väg med en kraftfull expressionism, som stod Schönberg-skolan nära.

Främst genom Musica Novas konsertverksamhet presenterades under 1960-talet den europeiska och amerikanska modernismen med obetydlig fördröjning för isländsk publik. Bland de ledande informatörerna märks den amerikanskt skolade Thorkell Sigurbjörnsson (f. 1938), vars otroligt rika och i isländsk kultur rotade produktion bekymrar sig föga om stilfrågor och mycket om musikens funktion. Den med Thorkell jämnåriga Atli Heimir Sveinsson företräder också ett markerat internationellt stilpektrum. Han har haft stor framgång med sina operor Sidentrumman (1982) och den i hela Norden sända TV-operan Vikivaki (1990). 1976 fick han - som förste islänning - Nordiska Rådets musikpris för sin flöjtkonsert. Den andre isländske mottagaren av detta pris (1986) heter Haflidi Hallgrímsson (f. 1941), som komponerat delikat formulerad kammarmusik och violinkonserten Poemi. Ett intressant bevis på att nyckelpersonerna även lever utanför Reykjavík är den mycket originelle tonsättaren Jónas Tómasson i Ísafjörður.

Mot slutet av 1970-talet etablerade sig en rad unga kompositörer som konstnärligt är av mycket stort intresse och som illustrerar det faktum att isländsk musik idag tar emot impulser från alla håll. Äldst är Thorsteinn Hauksson (f. 1948), som främst komponerat elek-

troakustisk musik på internationella centra i Californien och Paris. Karólína Eiríksdóttir (f. 1951), utbildad i USA, är en säregen begåvning som i ofta korta, flärdfria verk söker alternativ till västerländsk logik i formtänkandet. Hennes opera "Någon har jag sett" (till text av Marie-Louise Ramnefalk) har blivit en stor framgång. Hjálmar Ragnarsson (f. 1952) är bl.a en uppskattad körkompositör, medan Áskell Másson (f. 1953) länge hade slagverksspel och -klang som kompositorisk utgångspunkt. Snorri Birgisson (f. 1954), slutligen, är en djupt reflekterande personlighet, i vars musik både isländsk och internationell tankekultur omsmälts till enkla, eftersinnande uttryck. I en ännu yngre generation märks bl.a Atli Ingólfsson, Mist Thorkellsdóttir och Kjartan Ólafsson.

Bär isländsk musik någon speciell "isländsk" prägel? Man anar att isländsk natur - direkt eller indirekt - spelar en viktig roll för musikens gestaltning. Mycken isländsk musik bottenar i isländsk kultur och litteratur, om än sällan så uttalat som i Jón Ásgeirssons (f. 1928) opera Thrymskvida, som handlar om stölden av Tors hammare. Med sin oflekterade berättarattityd och sin frenetiska nationalism är den dock föga karaktäristisk för dagens isländska musikskapande.



# MED FNSiN PÅ ROSLAGSBANAN

Erik Elvers

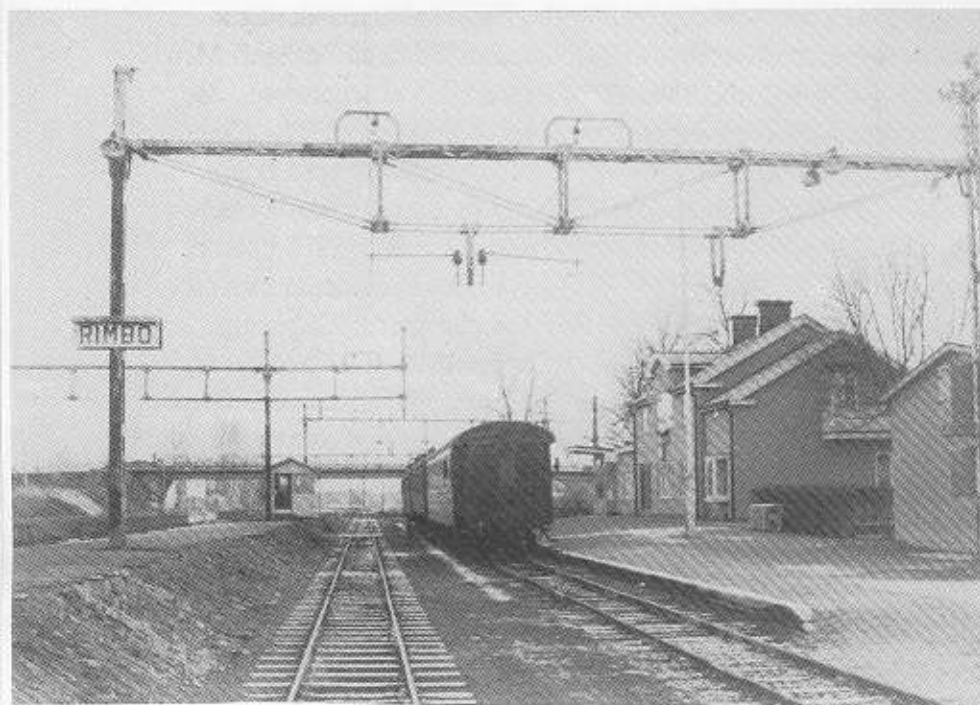
Rubriken är kanske litet missvisande, det som följer här är bl.a en rapport från en för- eningsvandring hösten 1990 på banvallen mellan Rimbo och Kårsta där trafiken lades ner i januari 1981.

Hur som helst, söndagen den 11/11 kl 11.11 gav sig 10 glada vandrare (en elfte anslöt senare) av från den forna stationen i Rimbo. Rimbo var på sin tid en betydande järnvägsknutpunkt i Upland: här sammanstrålade banor från Stockholm Östra (55 km), Hallstavik, Upsala och Norrtälje. Den förstnämnda banan, öppnad för trafik 21 dec

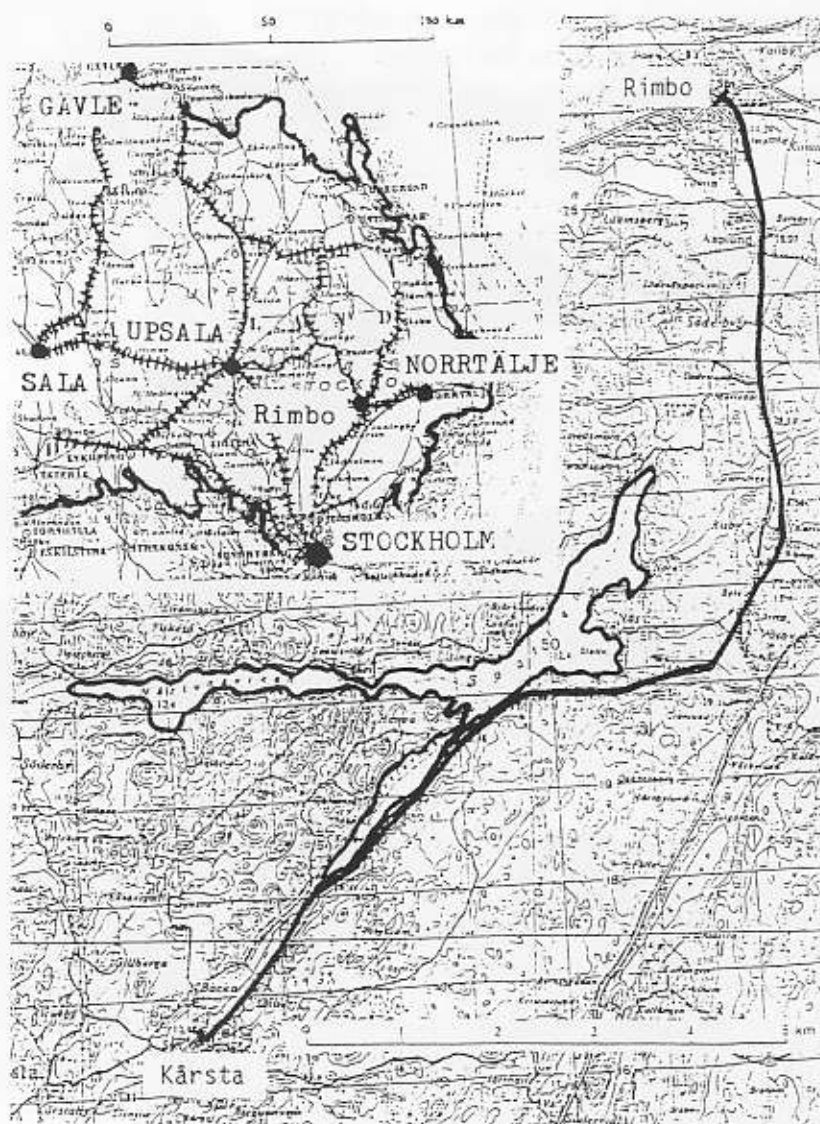
*Ett av de sista tågen från Rimbo på väg in på Kårsta station, januari 1981.*



1885, ingick i Stockholm-Roslagens Järnvägar (S.R.J.). Hallstavik var slutpunkten för Rimbo-Sunds järnväg (42 km). Upsala och Norrtälje sammanbands genom banan Upsala-Länna-Norrtälje (totalt 81 km). Alla de nämnda banorna var smalspåriga med spårvidd 0,891 m, dvs 3 fot. Storstockholms Lokaltrafik lade ner trafiken på den då nordligaste delen av Roslagsbanan, mellan Rimbo och Kårsta, 11 jan 1981 och trafiken drivs nu med bus-sar på krokiga vägar. Rälsen på den 13 km långa sträckan revs upp, troligen för att så att säga



Roslagsbanans sträckning mellan Rimbo och Kårsta förbi sjön Sparren. Infällt det uppländska järnvägsnätet år 1939.



vadade fram genom sörjan, efter ytterligare ett par hundra meter återförenades vi, varvid vi kunde beundra ett fågelsträck över ett gårde. Härefter löpte allt utan mankemang genom ett höstaktigt Upland.

På banvallen hittades en del rälsspikar och andra föremål av vilka ett par hemfördes som troféer och nu pryder Lokalen.

Vi passerade Rö forna station, och kom i skogen strax norr om sjön Sparren fram till en liten väntkur med ett överraskande meddelande att tåget nog skulle komma om man väntade tillräckligt länge, och vidare fanns där en låda med tidtabellsblad från 1897. Fotnoten, markerad med ett kors, att tåg stannade vid vissa hållplatser för "resandes expedierande" var förhoppningsvis mindre blodtörstig än den lät.

cementera beslutet. Nu finns dock planer på att återuppta järnvägstrafiken till Rimbo, och i en förlängning även till Norrtälje/Kapellskär.

Åter till vandringen! Ett par hundra meter söder om Rimbo råkade vi ut för Vandringens Motighet, dock inte det traditionella risiga kalhygget utan ett parti rötslam som någon (järnvägsovän?) dumpat på banvallen. De skoklädda gjorde en avstickare upp till landsvägen medan stövelfolket

### Stockholm—Rimbo järnvägs tågtider f. o. m. 1 Oktober 1897.

Fr. Knutby .....	—	6.20	—	2.06	Från N. Engelbrektsg.	7.45	10.20	12.20	5.45
" Norrtälje .....	—	6.45	12.00	—	Fr. Stockh. Östra	7.55	10.30	12.30	5.55
Fr. Rimbo .....	4.40	7.45	1.55	3.40	" Stocksund	8.06	10.42	12.41	6.04
" Rö .....	4.50	7.57	2.10	3.56	" Danderyd .....	8.18	10.53	12.53	6.13
" Sparren .....	×5.01	×8.02	×2.16	×4.02	" Näsby .....	8.28	11.02	1.02	×6.19
" Kårsta .....	5.20	8.15	2.35	4.21	" Täby .....	8.47	11.17	1.19	6.32
" Ekskogen .....	5.31	×8.21	2.44	4.31	" Wallentuna	9.13	11.37	1.39	6.49
" Frösunda .....	5.46	8.30	2.56	4.45	" Molnby .....	×9.20	×11.43	×1.46	×6.54
" Lindholmen	6.04	8.43	3.12	5.04	" Lindholmen	9.34	11.52	1.57	7.02
" Molnby .....	×6.13	×8.50	×3.19	×5.13	" Frösunda .....	9.55	12.07	2.14	7.15
" Wallentuna	6.30	9.01	3.35	5.30	" Ekskogen .....	10.11	12.17	2.26	×7.24
" Täby .....	6.47	9.12	3.50	5.46	" Kårsta .....	10.25	12.26	2.36	7.31
" Näsby .....	7.06	9.26	4.09	6.04	" Sparren .....	×10.41	×12.40	×2.51	×7.44
" Danderyd	7.16	×9.32	4.20	6.15	" Rö .....	10.52	12.47	2.58	7.49
" Stocksund	7.25	×9.40	4.33	×6.25	Till Rimbo .....	11.05	1.00	3.10	8.00
Till Stockh. Östra	7.35	9.50	4.45	6.35	Till Knutby .....	—	2.04	—	9.00
Till N. Engelbrektsg.	7.40	9.53	4.50	6.40	" Norrtälje .....	—	—	4.15	8.55

Tecknet × betyder, att tåg gör uppehåll endast för resandes expedierande.



Två - tre timmar tog resan mellan Rimbo och Stockholm då, mot dryga timmen 80 år senare.

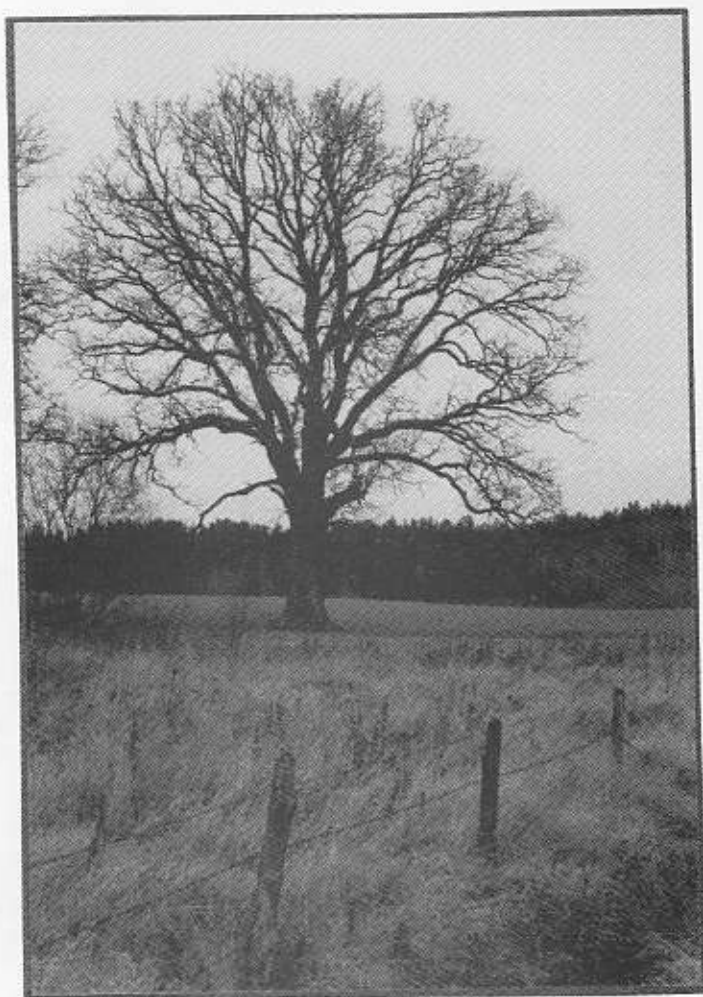
Strax söderut, vid en bäck och med vacker utsikt över Sparren, hade vi en kort måltidsrast varefter vi gick de återstående kilometerna till Kårsta och tåget mot Stockholm.

Som en upplysning till den som eventuellt skulle vilja göra promenaden på egen hand kan nämnas att vi anlände till Kårsta något efter 14.30. Tåget gick därifrån 14.50, 16.50 osv.

Vandringen tog, i relativt rask takt medan vi gick men med uppehåll för studier av natur och samhälle längs banan, ca 3

timmar plus en halvtimmes matsäcksrast.

För den intresserade rekommenderas en artikel om förnyelsen av Roslagsbanan i Meddelanden från Svenska Spår-  
vägssällskapet (MfSS) nr 5  
1990.





*Banvallen vid sjön Sparren, november 1990*



*FNSiN-gruppen framme i Kårsta vid den f n nordligaste rälsen på Roslagsbanan*

# BOKANMÄLAN

Anders Schærström

Ett besök i Dillon's enorma bokhandel i London leder lätt till två saker. Dels gör man av med pengar på böcker som man inte kan motstå, dels drabbas man av hopplöshet inför åsynen av alla böcker som man aldrig kommer att kunna läsa.

När jag tittade in i somras kunde jag inte motstå **Place-Names of the World** av **Adrian Room** (Angus & Robinson Publishers, 6,95 pund).

Adrian Room är språkvetare och Fellow i ärevördiga Royal Geographical Society. Här berättar han i alfabetisk ordning från Aachen till Zürich om ett tusental ortnamn i hela världen. Med tanke på de myriader av ortnamn som världen rymmer (Times Concise Atlas of the World omfattar 100.000), så är urvalet en droppe i havet, men det är en mycket underhållande droppe.

Bortåt fyrtio av namnen hör till Norden, Baltikum och det nordatlantiska området förutom Brittiska öarna. Följdaktligen skall man inte vända sig till detta verk för att få reda på vad

Ystad eller Nartomta betyder. Däremot kan man finna de flesta av världens länder och deras huvudstäder. En viss slagsida mot den engelskspråkiga delen av världen uppkommer redan genom att samtliga amerikanska delstater och dessas huvudstäder finns med - men detta innebär inte nödvändigtvis en dominans för det engelska språket.

Roligast och mest upplysande är boken kanske när det gäller ortnamn sprungna ur språk som vi är helt obekanta med. Det gäller naturligtvis också många namn i Nordamerika. Saskatoon tycks för den oinvigde vara besläktat med namnet på den provins där staden ligger, alltså Saskatchewan. Så är det förstås inte alls. Saskatoon kommer av Creeindianskans missaskatoomina (= fruit of the tree of much wood). Saskatchewan är besvärligare. Tre indianska ord har föreslagits: susquehanna, kisiskatchewan och kiskatchewan. Alla har de något med vattendrag att göra.

Att Övre Volta sedan några år heter Burkina Faso vet väl

alla, men det är kanske inte lika bekant att Burkina betyder "hederliga män" och att Faso har innebörden folkrepublik. Den som väntar sig att få veta vad namnet på Burkinas huvudstad, Ouagadougou, betyder blir tyvärr besviken. Vännen Room konstaterar bara lakoniskt: "difficult name, with no certain etymology".

Många ortnamn kan, som bekant, härledas till natur- eller kulturförhållanden och blir därmed begripliga. Ett och annat namn förblir dock outgrundligt, även om innebörden etymologiskt är helt klar. Ett sådant är Nouakchott (Mauretaniens huvudstad). Namnet betyder, enligt Room: "en som saknar öron" eller "en vars öron är mycket små". Vem det nu kan syfta på.

Om Dublin kan man läsa avslöjandet att namnet i engelsk översättning betyder "Blackpool". Dubh = svart, linn = sjö. Fast på iriska heter staden egentligen Baile Atha Cliath...

Ibland kan ett namn uppkomma av misstag. Så tycks vara fallet med Nome i Alaska.



Förklaringen av Skandinavien överraskar. Även om Room inte ger någon slutgiltig tolkning så föreslår han den att scan(din) har innebörden "god". Gärna det, men under-tecknad (som ingalunda är expert på ämnet) har fått lära sig, att förleden skulle vara besläktad med skada och alltså snarast ha motsatt betydelse.

Jag sökte efter York, men fann det inte. Orsaken torde vara att författaren tagit med få brittiska namn p.g.a att det redan finns en omfattande litteratur om brittiska ortnamn. Däremot finns Yorks yngre namne, New York, med. Dock utan någon härledning av namnet till "Jorvik", hästviken.

Den som har lust att använda

boken måste se upp med att ortnamnen är angivna med sina engelska former (om sådana finns), samt att å, ä och ö räknas som a och o. Köln finner man således under Cologne, København under Copenhagen och Jylland under Jutland. Bretagne heter alltså Brittany och Schwarzwald finner man på - ja, just det - Black Forest.

Åbo måste man söka på Turku (men både det svenska och det finska namnet får sin förklaring). Åland står däremot på Åland Islands (mellan Alabama och Alaska) och dess finska namn Ahvenanmaa omnämnes i notisen.

Någon allmän etymologisk utläggning finns det förstås inte plats för i en bok som omfattar

namn ur alla språkområden, däremot en lista över vanliga led i ortnamn världen runt.

Förutom underhållningen ger boken en hel del historiska och kulturella upplysningar av intresse. Inte minst öppnar den ögonen för ortnamnen - och därmed för natur och samhälle - i delar av världen som vi europeer kanske ofta har negligerat.

Funderar du över namn som Bombay, Delhi, Calcutta, Euftrat, Jakarta, Mandalay, Pyongyang, Hokkaido, Woonera, Zaire, Malawi eller K2 (världens näst högsta berg) - då vet du var du skall söka förklaringen.



